

Alkuper. n. 144/29.4.1999

M

FM JANNE IKÄHEIMO

**Muhoksen Hangaskangas (MH-98).  
Tutkimuskertomus varhaispronssikautisella rannikkoasuinpaikalla  
25.-30.5.1998 suoritetusta arkeologisesta kaivauksesta.**

OULUN YLIOPISTO  
Arkeologian laboratorio  
1999

## SISÄLLYS

ALUKSI	3
1. JOHDANTO	4
2. TAUSTAA	4
2.1. Sijainti	4
2.2. Tutkimushistoria	5
2.3. Topografia ja asuinpaikan ajoitus	5
3. KAIVAUKSET	7
3.1. Motiivit	7
3.2. Metodi	9
3.3. Kerrokset ja havainnot	10
3.4. Löydöt	11
4. TULKINTAA	14
5. YHTEENVETO JA SILMÄYS TULEVAAN	15
6. KIRJALLISUUS	17
7. ARKISTOTIEDOT	19
8. KARTTALUETTELO	20
KARTAT	

## ALUKSI

Arkeologiset kaivaustutkimukset Muhoksen Hangaskankaalla toukokuussa 1998 mahdollisti valveutuneiden ihmisten muinaistutkimusta kohtaan tuntema mielenkiinto, joka konkretisoitui Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen yhteyteen perustetun koekaivausryhmän toimintana. Haluankin ensimmäiseksi kiittää kaikkia koekaivausryhmän kaivauksilla vapaaehtoisesti ahkeroineita arkeologeja, arkeologian opiskelijoita ja harrastajia sekä muuta työvoimaa hyvin suoritetusta ja tuloksellisesta työstä.

Koekaivausryhmästä on luonnollisesti nostettava esiin joukko henkilöitä, jotka työpanoksellaan vaikuttivat ratkaisevasti Hangaskankaan kaivausten onnistumiseen. Projektitutkija Aimo Kehusmaan toimittamat tiedot vuoden 1968 kaivauksista ovat olleet merkittävä apu koko tutkimusprosessin ajan, aina kaivausten suunnittelusta niiden tulkintaan saakka. Lisäksi hän osallistui aktiivisesti kenttätöihin; esimerkiksi ohessa julkaistava Hangaskankaan kaivausten yleiskartta perustuu huomattavalta osin hänen mittauksiinsa ja havaintoihinsa. Tutkimuksen valmistelussa korvaamattomana apuna oli jälleen kerran Oulun yliopiston arkeologian laboratorion amanuessi Jari Okkonen, kun taas kaivausten menestyksellistä suorittamista edesauttoi merkittävästi HuK Jalo Alakärpän tarjoama kuljetus- ja tutkimusapu. Hän osallistui myös Vesa-Pekka Hervan ja Mikko Hietalan tavoin kaivausten jatkoajalle lauantaina 30.5., jolloin viimeiseksi avattu koeruutu tuotti yllättäen runsaan löytöaineiston.

Kaivauslöytöjen tulkinta perustuu aikaisempien esimerkkien tavoin useamman tutkijan yhteistyöhön. Hangaskankaan kaivausten kivi-, piikivi-, ja kvartsimateriaalin tulkintaan ovat asiantuntevan panoksensa antaneet FT André Costopoulos ja FM Timo Ylimaunu. PhD Markku Niskanen lausui painavan mielipiteensä kaivausten tuottamasta niukasta osteologisesta aineistosta ja keramiikan kulttuurihistoriallisessa systematisoinnissa on aktiivisesti hyödynnetty Aimo Kehusmaan näkemyksiä vuoden 1968 kaivausten keramiikkalöytöjen tulkinnasta. Kaivauslöydöistä, etenkin vuolukivisestä hirvenpäästä, ovat mielipiteensä ilmaisseet myös monet muut tutkijat. Lopuksi toistan kiitokseni kaikille siinä uskossa että pääsen toistamaan ne seuraavan kerran kesällä 1999 toteutettavien kaivausten raportoinnin yhteydessä.

Oulussa, 27.4.1999

FM Janne Ikäheimo

# 1. JOHDANTO

Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen yhteydessä toimiva koekaivausryhmä suoritti professori Milton Nuñezin alaisuudessa 25.-30.5.1998 arkeologisia kaivaustutkimuksia Muhoksen kunnan Laitasaaren kylän Hangaskankaan pronssikautisella asuinpaikalla. Aiemmin Muhoksen Halosena tai Muhoksen Halosentörmänä tunnetulla kohteella on vuoteen 1926 ulottuva tutkimushistoria ja vuonna 1968 sitä kaivettiin Pohjois-Pohjanmaan museon ja Oulun yliopiston toimesta. Kaivausjohtajana toimi tuolloin FM Aarne Kopisto. Vuoden 1998 tutkimuksia, joiden tarkoituksena oli arvioida asuinpaikan laajuutta ja säilymisastetta sekä määrittää aiemman kaivausalueen tarkka sijainti, johti FM Janne Ikäheimo. Kuudessa päivässä tutkittiin yhteensä yhdeksän neliometriä, jotka tuottivat runsaan ja monipuolisen löytöaineiston. Kaivauskertomus luo ensin katsauksen Hangaskankaan topografiaan ja tutkimushistoriaan, selostaa sen jälkeen sekä kaivauksen kulun että käytetyt kaivausmenetelmät, ja esittelee lopuksi lyhyesti kaivauslöydöt.

## 2. TAUSTAA

### 2.1. Sijainti

Hangaskankaan asuinpaikkakohde sijaitsee Oulujoen eteläpuolella Muhoksen kunnan alueella (kartta 1), noin 12,8 kilometriä Muhoksen kirkolta luoteeseen ja vain satakunta metriä Muhoksen kunnan ja Oulun kaupungin rajalta etelään. Peruskartassa (3422 08 PIKKARALA) kohde on merkitty kivitieteelliseksi asuinpaikaksi. Asuinpaikasta on aiemmin yleisesti käytetty tilan nimen mukaista nimitystä Muhoksen Halonen, joka topografisen kuvailun kera on usein muokkautunut muotoon Muhoksen Halosentörmi. Nykyisen nimensä Hangaskankaan asuinpaikka on saanut laajan, luode-kaakko -suuntaisen hiekkakankaan mukaan, jonka eteläosan lounaiskärjessä se sijaitsee. Toistakymmentä neliökilometriä laajan kankaan keskiosa on nykyiseltä nimeltään Palokangas, jossa sen ylimmät harjanteet kohoavat 43 metrin korkeuteen, alavimpien osien laskeutuessa 30 metrin tienoille. Maasto on päätyypiltään kuivaa kangasmetsää, jonka valtapuuna on nuorehko mänty ja aluskasvustoa hallitsevat erilaiset varvut, jäkälät ja sammaleet.

Hangaskankaan eteläisintä kolmannesta koskettavat monet maankäytön muodot (kartta 2), vaikka Oulujokilaakson asutus ja siihen kiinteästi kuuluvat pellot levittäytyvät vain sen itärinteille. Kankaan tasalaatuisia hiekkavaroja on verotettu runsaalla kädellä, mutta laajat hiekkakuopat sijaitsevat onneksi sen keskiosissa. Eteläosassa on harjoitettu lähinnä satunnaista hiekanottoa kotitarpeisiin. Sen sijaan erilaisten kulkuväylien määrä kankaan eteläosassa on huomattava. Vaatimattomimmat ovat alueen virkistyskäyttöä palvelevia polkuja, mutta kangasta halkoo muutaman autotien lisäksi myös rautatie. Suurista kulkuväylistä väylistä tärkein on Oulu-Kajaani -maantie eli valtatie 22, jonka linjaus noudattelee kankaan pohjoislaitaa. Hangaskankaan eteläkärjen itäpuolella siitä haarautuu kohti länttä Hangaksentie, joka lävistää kankaan koillis-lounaissauntaisesti. Noin 300 metriä valtatie 22:n länsipuolella kulkee sen kanssa samansuuntainen Viskaalintie eli vanha Oulu-

Säräisniemi maantie. Viskaalintie liittyy Hangaksentiehen juuri ennen kuin viimeksi mainittu ylittää Oulu-Kontiomäki rautatien. Kankaan pituusakselia noudattava rautatielinjaus on nykyuotoisen Hangaskankaan hallitsevin elementti ja sen rakentamisella on merkittävä osuus asuinpaikan tutkimushistoriassa.

## 2.2. Tutkimushistoria

Kuten Muhoksen Hangaskankaan tutkimushistorian tiivistävä taulukko osoittaa, ensimmäiset merkit esihistoriallisesta asuinpaikasta ovat peräisin vuodelta 1926. Tuolloin paikalta löytyi Oulu-Kontiomäki -rautatien rakentamisen yhteydessä sittemmin 'paksuksi ja hyvin matalakouruiseksi' luonnehdittu (Huurre 1991: 37) Kiukaisten-tyypin kourutaltoa. Vaikka tämä ratamestari Juho Virtasen Museovirastoon toimittama löytö (KM 8746; Huurre 1983: 196, kuvassa keskellä) toi paikan muinaismuistohallinnon tietoisuuteen, Hangaskangas oli seuraavan kerran arkeologisen mielenkiinnon kohteena vasta vuonna 1954. Tuolloin paikalla vieraili Oulujokilaaksossa suoritettun voimalaitosrakentamisen johdosta liikkunut Museoviraston tutkija Matti Huurre.

Merkittävien löytöjen ja rautatien aiheuttaman tuhoutumisuhan seurauksena osa asuinpaikasta tutkittiin vuonna 1968 arkeologisin kaivauksin, silloisen museonjohtajan FM Aarne Kopiston johdolla. Runsaista löydöistä huolimatta tutkijoiden mielenkiinto Hangaskangasta kohtaan laantui vuoden 1968 kaivausten jälkeen aina siinä määrin, että seuraava dokumentoitu vierailu paikalle tehtiin vasta vuonna 1985, Helena Taskisen suorittaman Muhoksen kunnan muinaisjäännösten inventoinnin yhteydessä. Sen jälkeen Hangaskankaalla on vierailtu satunnaisesti, lähinnä Oulun yliopiston tutkijoiden ja opiskelijoiden toimesta.

Vuosi	Henkilö	Tutkimuksen laatu	Löydöt
1926	Juho Virtanen	irtolöytö	KM 8746
1954	Matti Huurre	inventointi	KM 13606:1-8
1968	Aarne Kopisto	kaivaustutkimus	KM 17646:1-195
1985	Helena Taskinen	inventointi	KM 23178:1-4
1993	Markku Mäki vuoti	tarkastuskäynti	?
1995	Janne Ikäheimo	tarkastuskäynti	KM 28798:1-5
1998	Janne Ikäheimo	kaivaustutkimus	KM 30888:1-92

Taulukko 1. Muhoksen Hangaskankaan asuinpaikan tutkimushistoria

## 2.3. Topografia ja asuinpaikan ajoitus

Hangaskankaan alueen kallioperä on svekokareelisen poimutuksen aikana Pohjois-Pohjanmaan liuskealueeseen tunkeutunutta ja sitä kaakko-luode suuntaisena vyöhykkeenä leikkaavaa graniittia (Kesola 1985: 6, 19). Rapautumista hyvin kestävä graniittivyöhyke on jäänyt ympäristöönsä korkeammalle. Ero on erityisen selkeä graniittivyöhykkeen eteläpuolelle sijoittuvan Muhoksen savikivimuodostuman suhteen. Siksi on tuskin yllätys, että maan noustessa ovat merestä ensimmäisenä kohonneet Hangaskankaan tapaiset, graniittivyöhykkeelle sijoittuvat saaret. Niistä varhaisin on ollut noin 7 kilometriä Hangaskankaasta etelä-kaakkoon sijoittuva ja korkeimmilta osiltaan 55 metriin

kohoava Hirsikangas, jolla on ollut huomattava merkitys Oulujokisuiston pronssikautista topografiaa muokkaavana elementtinä.

Vuosien 1968 ja 1998 kaivaustutkimukset Hangaskankaalla ovat yhtäpitävästi osoittaneet, että valtaosa asuinpaikan toimipinnasta sijoittuu noin 36 metrin korkeudelle. Kopiston mukaan alimmat merkit asutuksesta on tavattu 35,4 metrin korkeudelta (Kehusmaa 1985: 38). Koska kyseinen korkeus ei kuitenkaan vastaa merenpinnan korkeutta asuinpaikan käyttöajankohtana, se täytyy rekonstruoida seuraavalla tavalla. Vuoden 1968 kaivauslöytöihin kuulunut purupihkamälli (KM 17646:163) on hiljattain radiohiiliajoitettu Varhain Pohjoisessa -projektin puitteissa AMS-menetelmällä. Sen ikäys (Hela-154) BP 3420±105, vastaa kalibroituna ajanjaksoa 1860-1580 eKr., keskiluvulla cal 1720 eKr. Kun keskilukua verrataan FL Jari Okkosen laatimaan maankohoamisen referenssikäyrään Oulun seudulle, on tuloksena että asuinpaikan ollessa käytössä meri lainehti noin 34 metriä nykyistä korkeammalla. Tulos käy siis erinomaisen hyvin yksiin paitsi nyt tutkitun asuinpaikan osan keskikorkeuden myös Kopiston havaintojen kanssa.

Silmäys Oulujokilaakson topografiaan kyseisessä rantavaiheessa paljastaa Hangaskankaan sijainnilliset edut (kartta 3). Asuinpaikka on sijainnut tuolloin jokisuiston sulkevan, noin 8 neliökilometriä laajan saaren kaakkoiskärjessä. Tässä vaiheessa jo edellä mainittu Hirsikangas on puolestaan kuroutunut kiinni mantereeseen ja muodostaa Hangaskankaan länsipuolelle lähes 20 kilometriä pitkän ja kohti luodetta kurottavan niemen. Mikäli topografisen tarkastelun lähtökohdaksi otetaan 1580 eKr. eli nuorin kalibroidun radiohiiliajoituksen tarjoama ajankohta, on merenranta noudatellut tuolloin nykyistä 32 metrin korkeuskäyrää. Merenpinnan kahden metrin lasku ei kuitenkaan käytännössä vaikuttanut lainkaan Hangaskankaan asuinpaikan asemaan osana Oulujokisuiston yleistopografiaa. Sama pätee myös muihin Hangaskankaan lähiympäristön kiinteisiin muinaisjäänöksiin, joita tarkastellaan seuraavassa.

Kohde	Kunta	Tyyppi	Sijainti	x / y	z	Etäisyys	Suunta
1. Hangaskangas	Muhos	asuinpaikka	7200 08	3442 75	36,5	-	-
2. Hangaskangas	Oulu	hautaus	7200 50	3442 57	38	0,45 km	NNW
3. Metelinmäki SW	Oulu	asuinpaikka	7201 16	3444 78	35	2,30 km	NE
4. Peurasuo W	Oulu	asuinpaikka	7201 55	3445 74	39	3,33 km	NE
5. Peurasuo N	Oulu	asuinpaikka	7201 73	3445 78	39	3,45 km	NE
6. Jäkinalmi	Muhos	röykkiö x 4	7197 27	3442 43	40	2,83 km	SSE
7. Iso Jättisaari	Oulu	röykkiö	7199 53	3441 47	28,5	1,39 km	WWS
8. Pieni Jättisaari	Oulu	röykkiö	7199 72	3441 56	26,5	1,24 km	WWS
9. Tuohinonsaari	Oulu	röykkiö	7199 83	3441 18	28,5	1,59 km	WWS

Taulukko 2. Hangaskankaan lähistön kiinteät muinaisjäänökset

Laajennettaessa näkökulmaa noin viiden kilometrin säteellä Hangaskankaasta sijaitseviin muinaisjäänöksiin (kartta 4), voimme tehdä seuraavat huomiot niiden mahdollisesta suhteesta asuinpaikkaan. Hangaskangas mukaanlukien alueelta tunnetaan yhdeksän muinaisjäänöstä: neljä asuinpaikkaa, yksi hautaus ja neljä röykkiökohdetta, joista yhteen sisältyy kaikkiaan neljä röykkiötä.

Asuinpaikoista Oulun Peurasuon kaksi pitkänomaista asuinpainannetta sekä niihin liittyvät kuopanteet ovat todennäköisesti muutaman sata vuotta Hangaskankaan asutusta vanhempia, luultavasti ajalta 2050-1850 eKr. (Alakärppä et al. 1998: 31). Sen sijaan Metelinmäki SW, joka on yksipuolisen löytömaterialin perusteella määritelty kvartsiasuinpaijaksi voisi paitsi korkeutensa, myös sijaintinsa puolesta kuulua Hangaskankaan yhteyteen. Tähän viittaa erityisesti kohteen sijainti mereen pistävässä niemessä, joka oli pitkään mantereen lähin kohta suhteessa saarivaiheessa olleeseen Hangaskankaaseen.

Kun tarkasteltaviksi otetaan hautaukset ja röykkiöt, on ensimmäiseksi painotettava Oulun Hangaskankaan hautauksen varsin todennäköistä yhteyttä asuinpaikkaan. Siitä todistavat molemmista kohteista löydettyjen tasakantaisten nuolenkärkien lisäksi hautauksen sijoittuminen sopivasti Hangaskankaan eli tuolloisen Hangassaaren topografiaan. Röykkiökohteista Hangaskankaan kanssa samaan vaiheeseen kuuluu todennäköisimmin Jäkingsalmen neljä röykkiötä käsittävä kohde, joka sijaitsee pienellä, hieman yli 40 metrin korkeuteen kohoavalla metsäsaarekkeella. Sijainnista johtuen Jäkingsalmen röykkiöiden asema oheisessa muinaisranta-rekonstruktiossa on liioitellun vaatimaton.

Oulun kaupungin puolella sijaitsevan kolmen röykkiön ryppään liittyminen samaan Oulujokivarren asutushistorialliseen vaiheeseen Hangaskankaan asuinpaikan kanssa on niiden korkeuden (27,5-30 m/mpy) johdosta mahdollista. Sen sijaan asianomaisessa rantavaiheessa ne sijoittuvat Hangaskankaan eteläpuolella itää kohden avautuvan lahden perukalle. Siiriäinen (1978: 22) on tulkinnut suurimman osan Pohjois-Pohjanmaan rannikkoröykkiöistä pronssikautisiksi. Kohteiden korkeus tukee puolestaan Salon (1997: 16, 87) esittämää arviota, jonka mukaan ns. kantasuomalaiset omaksuivat skandinaavistyyppisen rauniohautauksen noin vuoden 1000 eKr. tienoilla, sillä Okkosen rannansiirtymäkäyrän perusteella ajankohta merkitsee Oulun seudulla noin 26 metrin rantavaihetta. Vastaava, asuinpaikan ja sitä ajallisesti jonkin verran nuorempien röykkiöiden todennäköinen yhteys, on aiemmin havaittu Etelä-Pohjanmaalla (Miettinen 1998: 48). Ajatus, että Oulujokilaaksossa pronssikaudella röykkiöitä rakentaneen väestön esi-isät olisivat aikanaan asuttaneet Hangaskangasta, ei siis liene aivan mahdoton.

### **3. KAIVAUKSET**

#### **3.1. Motiivi**

Hangaskankaan asuinpaikan paluu Oulun yliopiston yleisen arkeologian oppiaineen tutkimuskohteeksi kesällä 1998 selittyi monen osatekijän summana. Ensinnäkin kohdetta oli tutkittu jo vuonna 1968 Pohjois-Pohjanmaan museon ja tuolloin Oulun yliopiston historian laitoksen yhteyteen kuuluneen yleisen arkeologian oppiaineen toimesta. Samalla kyseessä oli Oulun yliopiston ensimmäinen arkeologinen opetuskaivaus, jota johti Pohjois-Pohjanmaan museon museonjohtaja, maisteri Aarne Kopisto. Kaivausten työvoimaksi oli värvätty useita, sittemmin urallaan kunnostautuneita pohjoissuomalaisia vaikuttajia. Heistä on mainittava entinen kulttuuriministeri, nykyinen kansanedustaja Tytti Isohookana-Asunmaa, Oulun yliopiston yleisen historian oppiaineen professorit Kyösti Julku ja Olavi K. Fält sekä jätinkirkkojen arvoituksen parissa ansiokkaasti askaroinut arkeologi, Aulis Forss. Juuri FL Forss kaivoi

tuloksellisesti toukokuussa 1998 noin 450 metriä asuinpaikasta luoteseen sijaitsevaa ja mahdollisesti samaan kronologiseen kontekstiin kuuluvaa hautausta.

Vuoden 1968 kaivausten ansiosta Hangaskankaalla toukokuussa 1998 suoritettu arkeologinen kaivaustutkimus tarjosi mielenkiintoisen mahdollisuuden arvioida arkeologisten kenttämenetelmien mahdollista kehitystä kolmen viimeisen vuosikymmenen aikana. Tässä yhteydessä on tuotava esiin työtahdin huomattava hidastuminen. Kun vuonna 1968 kaivettiin päivässä keskimäärin 17,5 m<sup>2</sup> (8 pv, 140 m<sup>2</sup>), saatiin vuoden 1998 tutkimuksissa samassa ajassa tutkittua vain 1,5 m<sup>2</sup> (6 pv, 9 m<sup>2</sup>). Vaikka ero selittyy suurelta osin käytettävissä olleen työvoiman määrällä johtuen, se heijastelee mahdollisesti myös tutkimusmenetelmien tarkentumista.

Jatkotutkimusten suorittamista Hangaskankaalla voidaan toisaalta perustella Suomen esihistorian kokonaiskuvassa vuosikymmenten aikana tapahtuneilla muutoksilla. Kivikautisiksi miellettyjen asuinpaikkojen kaivauksissa tehdyt metallilöydöt ovat pakottaneet arvioimaan uudelleen esihistorian kolmiperiodijaon ajoituksia, ainakin käsitekompleksin myöhäiskivikausi-varhaismetallikausi-pronssikausi osalta. On nimittäin täysin perusteltua esittää, että tuontia edustavien metalliesineiden dominoima varhaismetallikausi olisi alkanut ainakin Pohjois- ja Itä-Suomessa jo neljännen esikristillisen vuosituhannen aikana, kun taas pronssikauden alku voidaan puolestaan asettaa noin vuoteen 2000 eKr. Aihe on jo jonkin aikaa kiinnostanut Oulun yliopistoon sidoksissa olevaa nuorempaa tutkijapolvea aina siinä määrin, että metallien käyttöönosta Suomessa on julkaistu popularisoiva artikkeli (Ylimaunu & Costopoulos 1997). Kesän 1998 kaivaustutkimukset Hangaskankaalla voidaan myös nähdä yhtenä tämän kiinnostuksen ilmentymänä.

Uusiin kaivaustutkimuksiin Hangaskankaalla antoi kimmokkeen myös allekirjoittaneen pitkällinen mielenkiinto asuinpaikkaa kohtaan. Hangaskangas oli eräs ensimmäisistä arkeologisista kohteista, jolla vierailin FT Eero Jarvan ja lehtori Pentti Koivusen vetämän Käytännön arkeologia I -kurssin puitteissa syksyllä 1988. Sittenmin Hangaskangas on ollut eräs vakiokohteistani, jolla olen vierailut Oulujokilaaksoon suuntautuneiden tarkastus- ja inventointiretkien yhteydessä, kuten 21.5.1995 päivätty tarkastusraportti esimerkinomaisesti osoittaa. Olen pannut huolestuneena merkille Hangaskankaan muinaisjäännöskohdetta mahdollisesti uhkaavan maankäytön, jonka ääripäitä edustavat hiekan kotitarveotto ja alueen läpi kulkeva tavarajunaliikenne. Liikenteen synnyttämä tärinä rapauttaa hienoon hiekkaan tehtyä rautatieleikkausta.

Rapautuva rautatieleikkaus oli mielestäni se nimenomainen syy, joka oikeutti Oulun yliopiston palaamaan 30-vuotista kenttätoimintaansa juhlistaakseen Hangaskankaalle, etenkin kun leikkauksen lounaispuoli on vailla mainittavaa pintakasvillisuutta. Kohteen tuhoutumisalttiutta todistivat mielestäni myös rautatieleikkauksen runsaat löydöt, kunnes ilmeni että huomattava osa aineistosta oli itseasiassa peräisin vuoden 1968 kaivausten täytemaasta. Tämän johdosta vuoden 1968 kaivausalueen sijainti päätettiin haarukoida pienimuotoisin kaivauksin käyttämällä apuna projektitutkija FM Aimo Kehusmaan hahmotelmaa tuolloisesta yleiskartasta. Näin kaivauksen luonne muuttui pelastuskaivauksesta enemmän tutkimuskaivauksen suuntaan. Kaivauksen muiksi tavoitteiksi määriteltiin mm. kohteen säilymisasteen ja laajuuden määrittely sekä löytöjen horisontaalilevinnän eli mahdollisten löytökeskittymien hahmottaminen.



### 3.2. Metodi

Kaivausalueen valinta tapahtui seuraavin perustein (kartta 5). Sen tuli sijoittua mahdollisimman tarkasti limittäin vuoden 1968 kaivausalueen suhteen ja sellaiseen kohtaan, josta edellisissä kaivauksissa oli tehty runsaasti löytöjä. Löytörunsaudella katsottiin olevan merkitystä mahdollisten levintäkeskittymien toteamisessa. Sopivimmaksi alueeksi katsottiin vuoden 1968 kaivausten loppuilla pääkaivausalueen lounaispuolelle tehty 6x2 metrin laajennus. Laajennuksen ja kaivausalueen sijainti määriteltiin noin 5 cm:n välein suoritetuin maanäyttekairauksin, joiden avulla haarukoitiin luontaisen podsol -maannoksen ja vuoden 1968 kaivausten täytömaan raja. Tehtävä osoittautui oletettua vaikeammaksi, koska lähes kaikissa kairauksissa tuli esiin täytemaakerros, joka sijoittui kuitenkin eräissä kohdin selkeästi podsolin päälle. Niinpä ensimmäiset neljä kaivausruutua, jotka oli aluksi päätetty sijoittaa laajennuksen länsinurkasta kohti kaakkoa, vedettiin noin 30 cm:ä paksun sekoittuneen maan kerroksen johdosta tuosta pisteestä kohti koillista. Pienestä kaivausalueesta johtuen ruudut nimettiin avaamisjärjestyksessä kirjaimin x/y-koordinaatiston luomisen sijaan.

Koska koeajan tutkimus ei ohuesta löytökerroksesta johtuen vienyt paljoa aikaa, siitä laajennettiin yhteensä neljän neliömetrin verran: metri kaakkoon Kopiston kaivausten laajennusta myötäillen, sekä kolme neliötä kohti vuoden 1968 pääkaivausalueetta. Näiden lisäksi asuinpaikan laajuutta kartoitettiin alustavasti avaamalla yksittäiseksi jäänyt koeruutu muutama metri koeajasta lounaaseen. Yhdessä muiden löytöjen kera sen tuottama runsas löytömateriaali osoittaa, että arkeologisia kaivaustutkimuksia Hangaskankaalla olisi mahdollista ja ehkä syytäkin jatkaa.

Kaivauksille siirrettiin korkeus N60 -järjestelmän pisteestä 69 3192 (39,03 m/mpy), joka sijaitsee Hangaksentien pohjoispuolella maakivessä, noin 400 metriä kaivausalueesta luoteeseen. Kaivausmetodina käytettiin ns. sovellettua tasokaivausta, jossa kaivauskohde tutkitaan määräpaksuisina kerroksina absoluuttisen korkeuden mukaan. Yleensä menetelmää on käytetty asuinpainanteiden tutkimiseen, mutta tässä yhteydessä sen sopivuutta haluttiin kokeilla horisontaaliseen asuinpaikkapintaan, jossa ei havaita asumuksen jättämiä merkkejä. Menetelmän käytön mahdollisti osaltaan tutkittavan kohteen pinnanmuodostus, joka osoittautui vuoden 1968 kaivausten synnyttämän täytemaakerroksen poiston jälkeen varsin tasaiseksi (kartta 6). Koska kaivauksilla ei ollut käytössä takymetriä, ei löytöjen tarkka mittaus paikalleen ollut mahdollista.

Löytöjen levintää tarkkailtiin kartoilla, jotka kaivausjohtaja päivitti kaivauspäiväkirjaansa. Kaivausalueen reunoille viritettyjen rullamittojen ja tuumastukkien avulla jokainen löytö sijoitettiin kartalle noin 5 cm:n tarkkuudella. Koska alueen maaperässä havaittiin ainoastaan kangasmetsälle tyypillinen podsol -maannos, perinteisiä tasokarttoja piirrettiin vain yksi (kartta 7) ja sekin vain osoitukseksi siitä, ettei tasokartta kerro välttämättä mitään ihmisen toiminnasta tutkittavalla alueella. Kaivetulta alueelta löytyi alle puolenkymmentä palanutta kiveä, jotka eivät muodostaneet minkäänlaista keskittymää. Hangaskankaan tapauksessa sovelletun tasokaivauksen ja löytökarttojen yhdistelmä osoittautui siis käyttökelpoiseksi menetelmäksi, kuten jäljempänä esiteltävät tutkimustulokset antavat myös ymmärtää.

### 3.3. Kerrokset ja havainnot

Tutkimus aloitettiin poistamalla kaivausalueelta pintamaa. Sen paksuus oli lähellä rataleikkausta vain muutama senttimetri, mutta esimerkiksi tien läheisyyteen avatussa koeruudussa paksuutta oli normaalin kangasmetsän tapaan lähes viitisen senttiä. Koeruudussa orgaanisen kerroksen paksuutta kasvatti tosin resentti tuulenskaato, joka ilmeni maaperässä sekoittuneena hiekkana. Varsinaisella kaivausalueella pintamaan ohuuden syyksi todettiin sen alta paljastunut ja valtaosan tutkimusalueesta peittänyt sekoittunut hiekka. Se tulkittiin heti lähtötilanteessa vuoden 1968 kaivausalueen reunoille jääneeksi irtomaaksi, joka ei ollut tuolloin mahtunut takaisin kuoppaan. Kuten pintavaakituskartasta (kartta 6) käy ilmi, tämä 'Kopiston täytöksi' nimetty kerros oli parhaimmillaan noin 15 cm paksu. Kerros poistettiin ennen kaivauksen aloittamista stratigrafisella kaivausmenetelmällä niiltä osin kuin se kuului kaivamattoman alueen päällä olleeseen maahan eikä vuoden 1968 kaivausalueen täyttöön. 'Kopiston täytön' alta paljastui jäänteitä pintakerroksesta, jonka olemus vaihteli runsaan varpukasvillisuuden juuriston kovettamasta kuntasta helposti poistettavaan humuskerrokseen. Koska tämän kerroksen yläpinnan tulkittiin edustavan maanpinnan tasoa ennen vuoden 1968 kaivauksia, se vaakittiin ennen poistamista. Alta paljastui normaaliin podsol-maannoksen kuuluva huuhtoutumiskerros, josta edettiin alaspäin viiden sentin kerroksissa taulukon 3 osoittamalla tavalla.

Kerros	Geologinen kerros	Korkeus (m/mpy)
Kerros 1	huuhtoutumiskerros	>36,32
Kerros 2	huuhtoumis-/rikastumiskerros	36,32-36,27
Kerros 3	rikastumiskerros	36,27-36,22
Kerros 4	pohjamaa	36,22-36,17

Taulukko 3. Hangaskankaan kaivauskerrokset

Sovellettu tasokaivaus noudatteli siis Hangaskankaalla luontaisen podsol -maannoksen eri kerrostumia. Kaivauksissa ei nimittäin voitu todentaa huomattavia kulttuurimaakeskittymiä, kuten likamaa- tai hiililaikkuja, joten seuraava kuvaus kaivauksen etenemisestä perustuu lähinnä löytöjen intensiteetissä sekä levinnässä havaittaviin muutoksiin. Tässä suhteessa jo kerros 1 (kartta 8) voidaan katsoa sängen runsaslöytöiseksi, ainakin ruutujen F-H osalta, joista saatiin talteen runsas määrä kvartsi-iskoksia. Merkillepantavaa on myös keramiikkalöytöjen keskittyminen itä-länsi -suuntaiselle akselille sekä palaneen luun poikkeuksellisen runsas esiintyminen koeruudussa I.

Kerrosta 2 (kartta 9) voidaan luonnehtia huuhtoutumis- ja rikastumiskerroksen rajapinnaksi ja se osoittautui myös poikkeuksellisen runsaslöytöiseksi, erityisesti ruutujen D ja I osalta. Varsinkin ruutu D tuotti tässä kerroksessa monipuolisen aineiston tavanomaisten keramiikkakappaleiden ja kvartsi-iskosten lisäksi: vuolukivinen hirvenpää, kaksi purupihkaa sekä useampi kvartsiakaavin. Vaikka myös ruudusta I löytyi purupihkamalli, sitä voidaan palaneen luun keskittymiä lukuunottamatta pitää ruutua D köyhempanä. Näiden kahden ruudun lisäksi on syytä mainita ruudut F-H, joista keramiikkaa löytyi edelleen runsaasti. Löytöjen lisäksi kiintoisana seikkana mainittakoon, että juuri tässä kerroksessa

paljastui läheltä ruudun G itänurkkaa ohuehkon mäntykepin jäänteet, jonka tulkittiin toimittaneen kaivauspaalun virkaa vuoden 1968 kaivausten laajennuksen pohjoisnurkassa.

Edettäessä seuraavat viisi senttiä alaspäin, kaivaus keskittyi lähes koko alaltaan rikastumiskerrokseen, joka oli löydöiltään kahta edellistä kerrosta merkittävästi niukempi (kartta 10). Käytännössä ainoastaan ruutu D oli vielä tässä kerroksessa runsaslöytöinen, kun taas muut ruudut olivat satunnaisia kvartsi-iskoksia ja ruudun G keramiikkakeskittymää lukuunottamatta lähes löydöttömiä. Kuitenkin koko alueelta poistettiin vielä 4. kerros (kartta 10), joka pohjasoran dominoimana osoittautui ruutu D poislukien täysin löydöttömäksi. Kaivamista jatkettiin D-ruudussa vielä viidenteen kerrokseen, joka sekini oli täysin löydötön. Tämän jälkeen alueen 'pohjaan' kaivaminen varmistettiin satunnaisin lapionpistoin ennen kuoppien peittämistä ja maisemointia.

Yhteenvedona kaivauskerroksista voidaan todeta kaksi asiaa: 1) kohteesta puuttuu pitkään käytössä oleelle asuinpaikalle ominainen kulttuurikerros ja lyhytaikaiseen toimintaan viittaa osaltaan löytöjen vertikaalilevinnän keskittyminen noin 10 cm:n matkalle, B) löytöjen horisontaalisessa levinnässä on osoitettavissa selkeitä keskittymiä (kartta 11), joiden perustella asuinpaikalta voidaan jatkossa ryhtyä hahmottamaan aktiviteettialueita tai siellä mahdollisesti sijainneita kiinteitä rakenteita.

### 3.4. Löydöt

Paino	Laatu	kpl	paino (g)
Kivilaji	vuolukivinen hirvenpää	1	15,58
	iskokset	3	18,72
Piikivi	pii-iskokset	22	1,69
	serti-iskokset	2	0,75
	jasperoidi-iskokset	3	1,72
	serttiesine	1	0,17
	kvartsiitti-iskokset	16	65,03
Kvartsi	esineet	12	113,80
	ytimet	5	23,25
	iskokset	637	526,42
Keramiikka	orgaaninen sekoite	218	120,03
	vuolukivisekoite	178	69,07
Luu	palanutta luuta	33	1,77
Muut löydöt	purupihka	3	0,98

Taulukko 4. Yhteenvedo kaivauslöydöistä

Kuten ylläolevasta taulukosta ilmenee, voidaan Hangaskankaan vuoden 1998 kaivausten merkittävimpana yksittäisenä esinelöytönä ainakin traditionaalisen katsantokannan mukaan pitää vuolukivistä hirvenpäästä (KM 30888: 24). Kyseessä on vuolukivipalasta muutamalla määrätietoisella

vedolla veistetty esine, jossa on lyhyt piikkimäinen varsi. Mikään ei todista sen puolesta, että pää olisi murtunut jostain suuremmasta esineestä. Pikemminkin yksityiskohtainen tarkastelu vahvistaa käsitystä, jonka mukaan kyseessä on kokonainen esine, mahdollisesti leikkikalu. Koska Hangaskankaan hirvenpään tulkintaa on tarkoitus käsitellä perusteellisemmin tulevaisuudessa, ei tässä yhteydessä ole syytä paneutua tarkemmin eläinpäeesineistä esitettyihin teorioihin. Muiden ns. kivilajiesineiden tai -iskosten määrä on Hangaskankaalla olematon silikaattipohjaiseen kiviainekseen verrattuna. Syyksi asuinpaikan ajoitus huomioiden tarjottava metalliesineitä, jotka korvasivat aiemmin liuskeesta valmistetut esinemuodot.

Asuinpaikan löytöaineistossa on kvartsin ohella joukko silikaattipohjaisia kivilajeja – pii, serti, jasperoidi ja kvartsiitti – joista voidaan käyttää yhteisnimitystä piikivi (Kinnunen et al. 1985: 48). Kvartsiittia lukuunottamatta ne edustavat Hangaskankaan löytöaineistossa tuontitavaraa. Jasperoidia ei tietävästi esiinny Oulujokilaaksossa, kun taas luontaiset pii- ja serttiesiintymät puuttuvat maastamme kokonaan (Kinnunen et al. 1985: 6-9). Koska huomattava osa Hangaskankaan piikivilöydöistä muodostuu ohuista, läpikuultavista ja väriltään tummanharmaista terotuslastuista, koko aineisto tutkittiin stereomikroskoopilla kidekoon ja mahdollisten makrofossiilien havaitsemiseksi (ks. Kinnunen et al. 1985: 18-41; Matiskainen et al. 1989: 635). Pessimistisistä ennako-oletuksista huolimatta toimenpiteen tuloksena oli kaksi havaintoa tyypiltään samanlaisesta makrofossiilista (Kinnunen et al. 1985: pl. 19B, pl. 26 A-C.), joiden esiintyminen on ominaista liitukauden piikerrostumille. Tämän johdosta Hangaskankaan löytöaineistossa on ilmeisesti edustettuna läntinen pii. Havainto sopii mainiosti kuvaan, jonka mukaan piitä alkaa esiintyä maassamme yhä yleisemmin varhaismetallikauden vaihtuessa pronssikaudeksi (Matiskainen et al. 1989: 637).

Aineistoon sisältyy myös kaksi punaruskeaa piitä muistuttavaa iskosta, joiden alkuperästä on vaikea sanoa mitään ilman kemiallisia analyyseja. Muiden piikivien tavoin ne ovat kuitenkin todiste kauppayhteyksistä. Hangaskankaan serttiaineistosta tunnistettiin kahden tummanharmaan iskoksen (KM 30888: 15, 69) lisäksi myös pieni, vaaleanharmaasta sertistä valmistetun kaksipuolisen esineen kärkeä katkelma (KM 30888: 33). Jasperoidia löytyi vuoden 1998 kaivauksissa kaikkiaan kolme iskosta, joista kaksi on peräisin vuoden 1968 täytemaasta. Kiintokalliona kivilajia esiintyy ainoastaan Kittilän Hanhimaan Vuossavaaralla, josta sitä on levinnyt noduleina lähinnä Itä-Lapin alueelle, jopa Kuhmoon saakka (Kinnunen et al. 1985: 25-26). Hangaskankaalta on yhteensä 16 kvartsiitti-iskosta ja ne jakautuvat värinsä mukaan neljään ryhmään: kirkas, punertava, ruskeahko ja harmaanmusta. Viimeksi mainitusta tyypistä on edustettuna vain pieniä terotuslastuja. Lisäksi iskoksista voi päätellä paikalla käytetyn joko alasin- tai bipolaarista iskentää.

Hangaskankaan kvartsikaapimia on alustavasti tutkittu kahdella menetelmällä: mittaamalla teräkulma sekä tutkimalla käyttöjälkiä mikroskoopin avulla. Hangaskankaan kaavinten leveys/pituus -indeksi suhteessa teräkulmaan näyttää osoittavan, että mitä leveämpi kaavin, sen jyrkempi terä. Kaavinten teräkulma on kahta lukuunottamatta yli 65°, mikä Broadbentin ja Knutssonin (1975: 121-124) suorittamien kokeiden mukaan on käytännöllisyyden asettama yläraja vuotien muokkaukseen tarkoitetuille kaapimille. Kaksi 60-65° teräkulmaista kaavinta ovat muihin verrattuna hieman pidempiä ja kapeampia, mutta yhteyden toteaminen vaatii huomattavasti laajemman aineiston. Mikroskooppisissa tutkimuksissa ilmeni puolestaan, että kaapimen sivu on useimmiten tasainen, mikä

viittaa puun tai muun kovan materiaalin työstämiseen. Koska aineistossa ei ole murskautuneita tai pyöreäksi kuluneita reunoja, jotka ovat luun ja nahkan työstön synnyttämiä käyttöjälkityyppejä (Broadbent & Knutsson 1975: 117-121), on todennäköisin työstömateriaali puu. Hangaskankaan kaivausten yhteydessä löytyi rataleikkauksesta ns. tasakantainen nuolenkärki (KM 30888: 92). Vakiintuneessa typologiassa se kuuluu piistä, kvartsiitista tai kvartsista valmistettujen tasa- tai koverakantaisten nuolenkärkien joukkoon, joiden käyttö levisi maahamme toisen esikristillisen vuosituhannen alussa idästä.

FM Timo Ylimaunu on tunnistanut Hangaskankaan kvartsiaineistosta kaikkiaan viisi ydintä, jotka ovat yhtä poikkeusta lukuunottamatta tasakokoisia (2.55-3.60g) ja edustavat bipolaarista iskentäteknikkaa. Bipolaarisista ytimistä kaksi on pirstottu ja kaksi edustaa poikkileikkaukseltaan kolmiomaista tyyppiä. Pirstotut bipolaariset ytimet on perinteisesti tulkittu joko taltoiksi tai muuksi esineiksi, vaikka niiden todellinen luonne tiedostettiin jo parikymmentä vuotta sitten (ks. Siiriäinen 1977: 23-27). Viides, muita selvästi painavampi (10.68 g) ydin on muodoltaan pitkänomainen ja muutenkin kiinnostava, koska siihen on kiinnittyneenä kappale punaista, muodoltaan särmikästä graniittia. Graniitin esiintyminen antaa olettaa, että ainakin osa Hangaskankaan kvartsiaineistosta on hankittu louhimalla.

Hangaskankaalta löydettiin sekä vuolukivi- että orgaanissekoitteista keramiikkaa, jotka molemmat edustanevat ns. tekstiilikeramiikan Sarsa-Tomitsa -tyyppiä (ks. Lavento 1997: 7-8). Aineisto on määrältään vähäinen ja laadultaan hyvin fragmentaarinen, eikä se sisällä ainuttakaan reunapalaa tai koristeltua seinämäpalaa. Sen sijaan aineistosta on tunnistettu keramiikkalaadulle tyypilliset pintakäsittelytavat: ulkopinnan tekstiilipainanne ja sisäpinnan naarmutus. Lisäksi molempien keramiikkalaatujen savimassassa on ollut seassa runsaasti karvaa, joka on palanut poltossa pois. Karvan käyttö sekoitteena liittyy ilmiönä Siiriäisen (1978:16) mukaan ns. imitoituun tekstiilikeramiikkaan, jonka valmistus levisi varhaismetallikaudella maahamme Siperiasta. Kaikkiaan vuoden 1998 kaivausten keramiikkalöytöjen vähäinen määrä oli yllätys, sillä vuoden 1968 kaivaukset Hangaskankaalla tuottivat runsaasti keramiikkaa, joka on koostumuksensa ja koristelunsa perusteella voitu jakaa useaan eri tyyppiin. Kaivauslöytöinä otettiin talteen yhteensä kolme purupihkamallia, jotka kaikki löytyivät seulasta. Niistä kaksi kuului ruudun D toiseen kerrokseen ja kolmas koeruudun I ensimmäiseen kerrokseen. Palanutta luuta löytyi Hangaskankaan kaivauksissa poikkeuksellisen niukasti, aivan kuten asuinpaikan aiemmissakin tutkimuksissa. Vuoden 1998 aineisto keskittyi Kopiston kaivausten täytemaasta talteenotettua kahta palaa lukuunottamatta koeruutuun I, joka tuotti kaikkiaan 31 palaneen luun palaa. Kuten yhteispaino 1,70 grammaa osoittaa, luuaines on hyvin fragmentaarista. Löytöjä ei voida PhD Markku Niskasen 9.7.1998 suorittaman pikaisen katselmuksen perusteella määrittää sen tarkemmin, kuin että ainakin osa niistä on peräisin keskikokoisesta tai sitä suuremmasta nisäkkästä. Määritelmä jättää avoimeksi kaikki mahdollisuudet hylkeestä peuraan tai hirveen. Hirvieläinten on epäilty olevan arkeologisessa materiaalissa aliedustettuina mm. niiden tarvekalukäytön, niitä koskevien säilytysääntöjen tai koiraeläinten takia (Korteniemi 1998:48). Toinen syy luun vähyyteen saattaisi olla, että asuinpaikkaa käytettiin pääasiassa kesällä, jolloin luuta ei tarvittu polttoaineeksi. Luiden niukkuuteen Etelä-Pohjanmaan metallikautisilla

asuinpaikoilla kivikautisiin löytökonteksteihin verrattuna on viitannut myös Miettinen (1998: 113), jonka mukaan kyseessä voivat olla erot saaliin käsittelytavassa.

#### 4. TULKINTAA

Hangaskangas on sisämaan pronssikulttuurin asuinpaikaksi hyvin epätyypillinen, koska se on merenranta-asuinpaikka. Ranta-sidonaisuudesta johtuen kohteesta puuttuvat myös sekä kivikautiset löydöt että rautakauden ja historiallisen ajan jäänteet, joiden esiintyminen on ominaista sisämaan asuinpaikoille (Lavento 1998: 47). Toinen huomionarvoinen seikka on kiinteiden rakenteiden tai niiden hajoamisen synnyttämän aineiston, kuten asumuspainanteiden, puute. Kuitenkin asumuspainanteet säilyivät käytössä eräiltä osin aina esiroomalaiselle rautakaudelle saakka (Nuñez & Uino 1997, 143-144). Ainoa kiinteään rakenteeseen viittaava maininta on vuonna 1926 löydetyin kourutaltan yhteydessä paljastunut 'pienempi kiviläjä', jota on arveltu tulisijaksi (Saraso 1954:21). Nyt suoritetuissa kaivauksissa palaneita kiviä tavattiin hajalöytöinä vain puolenkymmentä, eivätkä kivetyt tulisijat näytä muutenkaan olevan yleisiä tekstiilikeraamisilla asuinpaikoilla (Kosmenko 1996:53).

Asuinpaikka vertautuu sijaintinsa perusteella Karjalan alueen verkkokuviokeraamisen kulttuurin asuinpaikkoihin, jotka sijaitsevat vesistön suuntaisina, noin 10-13 metriä leveinä vyöhykkeinä (Kosmenko 1996:53). Sama vyöhykkeisyys näkyy Hangaskankaalla, sekä vuoden 1968 että vuoden 1998 kaivauslöytöjen levinnässä, jotka molemmat painottuvat vesirajaa myötäillen itä-länsi suuntaisesti. Kehusmaa on luonnehtinut sisämaan pronssikulttuurin asuinpaikkoja kivikautistyyppisiksi ja katsoo niitä asuttaneen väestön saaneen elantonsa edelleen pyynnistä (Kehusmaa 1985: 33, vrt. Huurre 1983: 311).

Mikäli Hangaskankaan asuinpaikkaa asuttanut väki sai pääasiallisen elantonsa pyynnistä, kysyä sopii mitä pyydettiin? Kohteen topografia ja ajoitus sopii kaikkiin vaihtoehtoihin hirvieläinten metsästyksestä aina hyljestykseen ja kalastukseen saakka. Itseasiassa kaikkia resursseja on varsin todennäköisesti pyritty hyödyntämään mahdollisuuksien mukaan. Kuitenkin toimeentulon hankkiminen on voinut painottua hirvieläinten metsästyksen mm. seuraavin perustein. A) kohteen nimi Hangaskangas on toponyymi, joka viittaa suoraan passiiviseen pyyntiin, B) asuinpaikalta on löydetty tasakantaisia nuolenkärkiä, C) osteologisesta aineistosta puuttuvat yleensä hyvin säilyvät hylkeen sormiluut, D) vuolukivinen hirvenpää on todiste hirven merkityksestä yhteisölle. Kuitenkin kaikki neljä argumenttia voidaan myös kumota sangen helposti. Esimerkiksi paikannimen sekä alueelta tavattujen mahdollisten pyyntikuoppajäänteiden yhteys pronssikautiseen asutukseen on pelkkää arvailua. Tasakantaisten nuolenkärkien käyttötarkoitusta ei myöskään voi pitää lopullisesti selvitettyinä. Hylkeen puuttuminen osteologisesta aineistosta voi johtua tafonomisista tekijöistä ja eläinpääveistosten lähdearvo on sangen epäilyttävä näiden kysymysten tarkastelemisessa. Siksi hyljestyksen ja kalastuksen merkitystä elinkeinona ei ole väheksytty edes rannikon pronssikulttuurin piirissä (Salo 1981:398-399).

Muista toimeentulomuodoista on nostettava esiin karjanhoito, jonka alun Salo (1997: 35-42) on hiljattain julkaistussa synteesissään ajoittanut varauksella myöhäiskampakeramiikkaan muttei

missään tapauksessa kiukaiskulttuurin alkupuolta myöhemmäksi. Koivunen (1992: 152) pitää varmana, että viljely levisi Pohjois-Suomen jokilaaksoihin viimeistään pronssikaudella. Hangaskankaan asuinpaikan kaivauslöydöt viittaavat pikemminkin pyynnin kuin viljelyn merkitykseen elinkeinona. Toisaalta metsäpaloja tai jopa kaskeamista hyödyntävää, luonteeltaan satunnaista viljelyä on Hangaskankaasta noin 7,5 km pohjoiseen sijaitsevalta Pilpajärveltä otetun siitepölydiagrammin mukaan harjoitettu alueella jo cal 1710 eKr. (LU-1370 3660±60 BP; Reynaud & Hjelmroos 1980: 263, 284; Reynaud & Hjelmroos 1981: 58, 66-68). Vaikka ajoitus on käytännössä identtinen Hangaskankaan purupihkasta saadun ajoituksen suhteen, se ei todista että Hangaskangasta asuttanut väestö olisi saanut osan elannostaan viljelystä. Lisäksi edellä mainittuja näytteitä on epäilty kontaminoituneiksi nimenomaan viljapölyjen varhaisen esiintymisen johdosta, mutta Vuorelan ja Hicksin (1995: 246) mukaan ongelmia esiintyy lähinnä näytteiden ajoituksessa tai siinä, että viljapölyt ovat kulkeutuneet paikalle kaukaa.

Halén (1996:298) viittaa mahdollisuuteen että varhaisin maanviljely pohjois-Ruotsissa olisi nimenomaan keskittynyt jokisuiston saarissa sijainneille asuinpaikoille. Tässä mielessä Överkalixin Lillbergetin tyypillisen kampakeramiikan asuinpaikan sijainti on itseasiassa hämmästyttävän identtinen Hangaskankaan suhteen. Halénin mukaan (1996:295) jokisuiston saari on voinut hyödyntää myös hyljettä, lohta ja muita kaloja, majavaa sekä hirveä. Miettinen (1998:50, 111) pitää puolestaan Kiukaisten kulttuurin asuinpaikkojen vastaavaa sijoittumista Etelä-Pohjanmaalla merkkinä sekatalouteen perustuneesta elikeinosta, jonka jatkumo varhaismetallikaudella perusti vaurautensa hylkeiden joukkopyynnin ja kalastuksen ohella pienimuotoiseen karjanhoitoon ja viljelyyn. Asuinpaikan sijainti on topografialtaan käytännössä identtinen Laihian Kurukankaan asuinpaikan suhteen (ks. Miettinen 1998: 48, 57) ja kiinteiden muinaisjäännösten puute liedet pois lukien on luonteenomaista Kiukaisten asuinpaikoille (Edgren 1984: 91-92).

## 5. YHTEENVETO JA SILMÄYS TULEVAAN

Teknisenä suorituksena alkukesän 1998 kaivaustutkimukset Muhoksen Hangaskankaalla puolustavat paikkaansa Suomen arkeologian historiassa, vaikka tarkkuudeltaan ne edustivat korkeintaan parempaa keskitasoa. Tuloksia voi pitää monessa suhteessa hyvinä. Kaivausten tärkein tulos oli Kopiston vuoden 1968 kaivausalueen sijainnin varmentuminen ja sen sitominen yleiskarttaan. Metodiselta puolelta voidaan nostaa esille sovelletun tasokaivauksen kohtalaisen hyvä sopivuus asuinpaikkatutkimukseen sekä itse kaivausmetodien näennäinen kehittyminen viimeisen 30 vuoden aikana. Apuvälineiden lisäksi yhä korostetummassa asemassa ovat löytöryhmien levinnän ja niiden keskinäisten suhteiden tarkastelu.

Koska asuinpaikka on toistaiseksi ainoa laatuaan ja se sijaitsee alueella johon tulevaisuudessa kohdistuu maankäyttöpaineita, ovat tutkimuksia syytä jatkaa kolmella eri taholla: kaivaustutkimuksin, koekuopin ja fosfaattikartoituksin sekä inventoinnein.

Kaivaustutkimuksin on syytä kartoittaa ainakin nykyisen kaivausalueen ja koekuopan välinen alue - yhteensä noin 13 neliometriä – sekä mahdollisuuksien mukaan laajentaa tutkimuksia edelleen kohti kaakkoa. Jälkimmäisessä tapauksessa kaivausruudut sivuavat niitä Kopiston vuoden 1968 kaivauksen ruutuja, joista löytyi sulatusupokkaan kappaleita. Hyvällä onnella olisi siis mahdollista

saada lisää aineistoa asuinpaikan metalliteknologiasta ja erityisesti sen tasosta. Kaivausten jatkaminen edellyttää myös kaivausmenetelmien tarkistamista; ainakin on syytä siirtyä käyttämään pienempisilmäisiä seuloja tai seulasarjoja, jotta esimerkiksi pienet piilastut saataisiin paremmin talteen. Myös takymetrin käyttö löytöjen tallentamiseen on suotavaa, joskaan ei välttämätöntä. On myös mahdollista, että Hangaskankaalta saadaan makrofossiilien muodossa pitävää näyttöä joko vilja- tai hyötykasvien (pellava?) viljelystä pronssikauden Oulujokilaaksossa.

Asuinpaikan laajuuden määrittely on ehto kattavan kokonaiskuvan muodostamiseksi. Kysymykseen ei tule ainoastaan tutkimusten kohteena tähän saakka olleen asuinpaikkapinnan levintä, vaan muutkin alueen potentiaaliset muinaisjäännytykset. Eräs lisätutkimuksia vaativa kohde on noin 30 metriä kaivausalueen itäpuolelle sijoittuva suuri kuoppa, jota toisinaan on enteellisesti nimitetty 'Hangaskuopaksi'. Lisäksi asuinpaikan länsipuolelta on tavattu joukko matalia kuopanteita, jotka normaalisti muodostuneen podsol -maannoksen perusteella ovat esihistoriallisia. Varsinaisia asutukseen viittaavia merkkejä on tavattu sekä nykyisen asuinpaikan pohjoispuolelta (talta) sekä lounaasta, jo tutkitun alueen ja hiekkakuopan väliltä. Topografian perusteella kankaan lounaiskärjen kartoittaminen tulee olemaan ensisijainen toimenpide. Siihen tulevat liittymään kiinteästi koekuopitus ja fosfaattinäytteiden otto, joiden ei välttämättä tule noudattaa koordinaatistoa, mikäli kaivauksilla on käytössään takymetri.

Suuritöisin, mutta samalla vähiten kiireellisin tehtävä on Hangaskankaan eteläpuolelle kivikauden loppupuolella ja pronssikaudella muodostuneen saaren/niemen inventoiminen. Kyseessä on alue jota rajaa koillisessa Oulu-Kontiomäki -rautatie, kaakossa Muhos-Tyrnävä maantie n:o 827, lounaassa Muhoksen ja Tyrnävän kunnanraja sekä luoteessa Hangaksentie. Ne muodostavat kaakko-luode -orientoituneen suunnikkaan, jonka ala on noin 27 neliökilometriä. Korkeus alueella vaihtelee 55:stä 35:een metriin. Toistaiseksi alueelta tunnetaan seitsemän röykkiötä, joista neljä kuuluu samaan kohteeseen, muttei lainkaan asuinpaikkoja. Varhaismetallikauteen keskittyneet tutkimukset Etelä-Pohjanmaan rannikolla ovat kuitenkin osoittaneet, että röykkiöiden lähistöllä sijaitsee yleensä asuinpaikka (Miettinen 1998: 55), joka näennäisen epäedullisen sijaintinsa ja kiinteiden asuinrakenteiden puuttuessa jää useimmiten huomaamatta.

Hangaskankaan vuoden 1998 kaivauslöytödöt herättävät myös kysymyksen läntisen ja itäisen pronssikulttuurin olemassaolosta. Onko kulttuurierojen hakemisessa loppujen lopuksi kyse vain nykyisen vähemmistön keinosta etsiä oikeutusta erilaisuudelleen historian lisäksi myös esihistoriasta?



## 6. KIRJALLISUUS

- Alakärppä, Jalo, Ikäheimo, Janne & Ojanlatva, Eija 1998: Oulun Peurasuo 1997. Myöhäiskivikautisen asuinpainanteen kaivaustutkimus, Meteli - Oulun yliopiston arkeologian tutkimusraportti 15.
- Broadbent, Noel D & Kjell Knutsson 1975: An experimental analysis of quartz scrapers. Results and applications, *Fornvännen* 70, 113-128.
- Edgren, Torsten 1984: Kivikausi, *Suomen Historia I*, Espoo, 8-97.
- Halén, Ove 1996: The North Swedish Comb ceramic site Lillberget, Överkalix-finno-ugrian cultural manifestations in a 4000-3000 BC context, *Historia Fenno-Ugrica I:1*, Revaliae (Estonia).
- Huurre, Matti 1983: Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin esihistoria, Kuusamo.
- Huurre, Matti 1991: Oulujokilaakson esihistoria, teoksessa Huurre, Matti ja Vahtola, Jouko; Oulujokilaakson historia kivikaudelta vuoteen 1865 (Oulu).
- Kehusmaa, Aimo 1985: Kivikausi ja varhaismetallikausi, teoksessa Julku, Kyösti (toim.); Faravidin maa. Pohjois-Suomen historia, *Studia Historica Septentrionalia* 9 (Jyväskylä).
- Kesola, Reino 1985: Oulujoen kartta-alueen kallioperä, Suomen geologinen kartta. Kallioperäkarttojen selitykset. Lehti 3422, Geologian tutkimuskeskus, Espoo.
- Kinnunen, Kari, Risto Tynni, Kalevi Hokkanen & Jussi-Pekka Taavitsainen 1985: Flint raw materials of prehistoric Finland: rock types, surface textures and microfossils, *Geological Survey of Finland Bulletin* 334.
- Koivunen, Pentti 1992: Myöhäisesihistorialliset asutusvirrat ja jatkuvuusteoria Pohjois-Suomen kannalta, Julku, Kyösti (ed.), Suomen varhaishistoria, *Studia historica septentrionalia* 21, Rovaniemi, 149-164.
- Korteniemi, Markku 1998: Jätinkirkkojen funktiosta, *Muinaistutkija* 2/98, 45-49.
- Kosmenko, M.G. 1996: The culture of Bronze Age Net ware in Karelia, *Fennoscandia Archaeologica* XIII, 51-67.
- Lavento, Mika 1997: Sarsa-Tomitsa ceramics in Finland and Karelian isthmus, Unpublished licentiate's dissertation, University of Helsinki, Department of Archaeology.
- Matiskainen, Heikki, Vuorinen, A. & Burman U. 1989: The provenance of prehistoric flint in Finland, in Maniatis, Yannis (ed.) 1989, *Archaeometry: Proceedings of the 25th international symposium* (Amsterdam).
- Miettinen, Mirja 1998: Laihian historia I. Esihistoria., Jyväskylä.
- Nuñez, Milton & Uino, Pirjo 1997: Dwellings and related structures in prehistoric mainland Finland, *Hus och tomt i Norden under förhistorisk tid. Bebyggelsehistorisk tidskrift* 33, 133-152.
- Reynaud, Christian & Hjelmroos, Mervi 1980: Pollen evidence and radiocarbon dating of human activity within the natural forest vegetation of the Pohjanmaa region (Northern Finland), *Candollea* 35/1, 257-304.
- Reynaud, Christian & Hjelmroos, Mervi 1981: Myöhäiseltä mesoliittiselta ajalta lähtien siitepölyanalyysillä todistettu ja radiohiilimenetelmällä ajoitettu ihmisen vaikutus luontaiseen metsäkasvillisuuteen Pohjois-Pohjanmaan alueella, *Faravid* 4, 41-75.
- Salo, Unto 1981: Satakunnan pronssikausi. Satakunnan historia I.2, Rauma 1981.

- Salo, Unto 1997: Ihmisen jäljet Satakunnan maisemassa. Kulttuurimaiseman vuosituhanet, Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 677, Rauma.
- Saraso, Esko 1954: Alku- ja esihistoria, Entinen Oulujoki. Historiikka ja muistitietoja, Helsinki.
- Siiriäinen, Ari 1977: Quartz, chert and obsidian. A comparison of raw materials in a Late Stone age aggregate in Kenya, Finskt Museum 1974, 15-29.
- Siiriäinen, Ari 1978: Archaeological shore displacement chronology in Northern Ostrobothnia, Finland, Iskos 2, 5-23.
- Vuorela Irmeli & Hicks Sheila 1995: Human impact on the natural landscape in Finland. A review of the pollen evidence, PACT 50: Landscapes and Life. Studies in honour of Urve Miller, 245-257.
- Ylimaunu, Timo & Costopoulos, André 1998: Oliko kivikausi jo varhaismetallikautta?, Hiidenkivi 1/98, 18-20.

## 7. ARKISTOTIEDOT

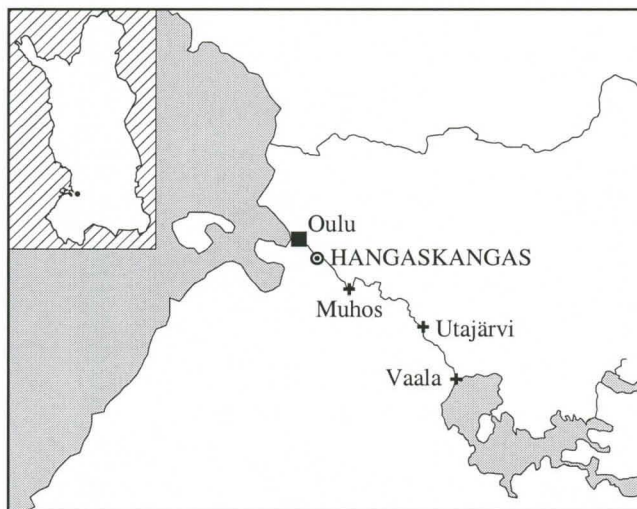
MUHOKSEN HANGASKANGAS (HALOSENTÖRMÄ, MUHOS [40])

Pronssikautisen asuinpaikan kaivaustutkimus 25.-30.5.1998. MH-98.

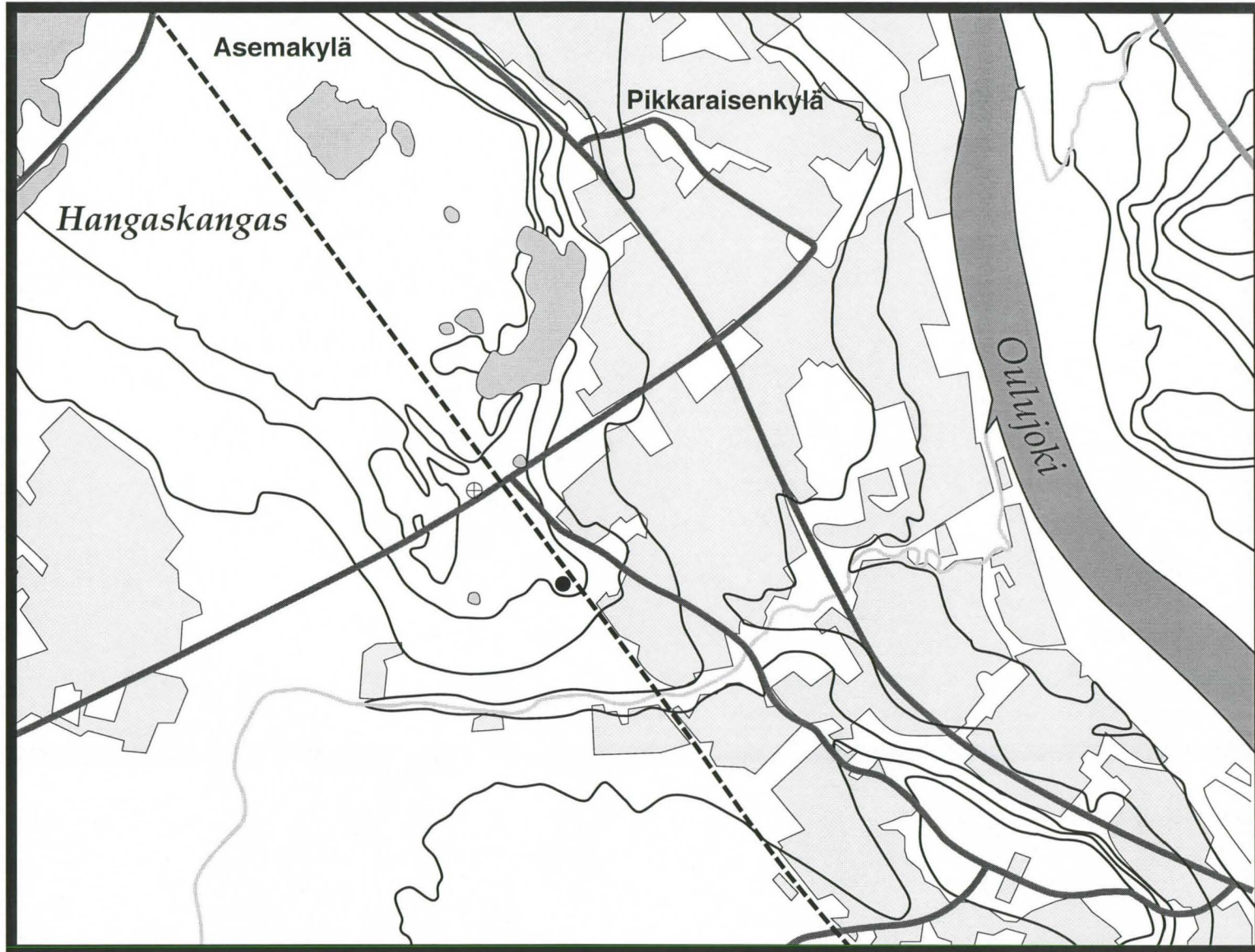
Kunta:	Muhos
Kylä:	Laitasaari
Tila:	13:31
Omistaja:	Valtion Rautatiet
Peruskartta:	3422 08 PIKKARALA
Koordinaatit:	x= 7200 14-16 y= 3442 72-82 z= 37,5-35
Kiintopisteet:	KP sijaitsee kaivausalueen itäpuolella, vuoden 1968 kaivausalueen täytössä pinnalle jääneen laakakiven yläpinnassa, z=36,39
Arkistoaineisto:	Inventointi 1954, Matti Huurre, KM 13606:1-8 Kaivaus 1968, Aarne Kopisto, KM 17646:1-195 Inventointi 1985, Helena Taskinen, KM 23178:1-4 Tarkastuskäynti 1993, Markku Mäkivuoti Tarkastuskäynti 1995, Janne Ikäheimo, KM 28798:1-5 Aiemmat irtolöydöt: KM 8746
Löydöt:	KM 30888:1-92
Dokumentaatio:	Kaivausdiat: 36 MV-kaivauskuvat: 20 Kartat: 11

## 8. KARTTALUETTELO

1. Hangaskangas ja Oulujokilaakso (1:3 000 000).
2. Hangaskankaan eteläkärjen nykytopografia (1:20 000,  $x=7199/7202$ ,  $y=3441/3445$ ).
3. Oulujokilaakso 34 metrin rantavaiheessa (1:250 000,  $x=7175/7215$ ,  $y=3425/3465$ ).
4. Kiinteät muinaisjännökset Hangaskankaan ympäristössä korkeudella 25-40 m/mpy (1:100 000, alue  $x=7196/7206$ ,  $y=3437/3447$ ).
5. Hangaskankaan alueen yleiskartta (1:1000).
6. Kaivausalueen pintavaakitusarvot ja 'Kopiston täyttö'.
7. Tasokartta: ruudut A-D ja taso 2.
8. Löytökartta, taso 1.
9. Löytökartta, taso 2.
10. Löytökartta, tasot 3-4.
11. Löytökartta, kaikki tasot.



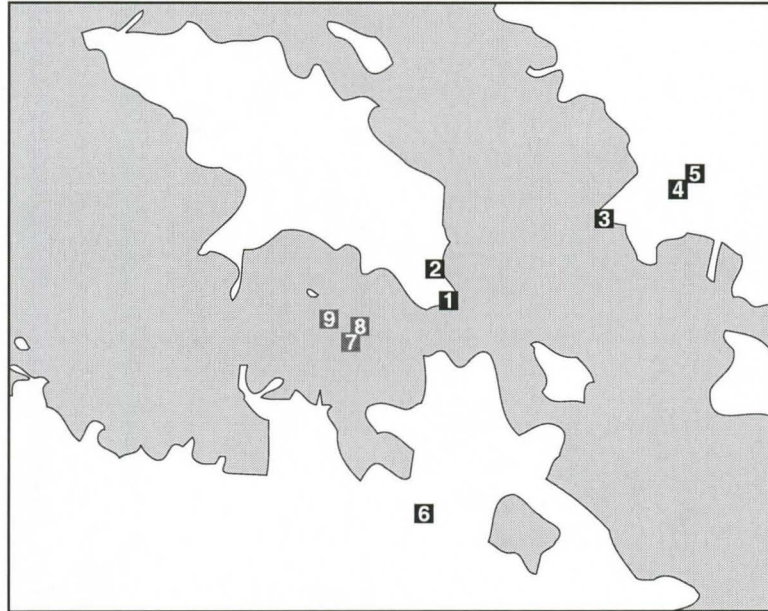
Hangaskangas ja Oulujokilaakso (1 : 3 000 000)



Hangaskankaan eteläkärjen nykytopografia (1 : 20 000)

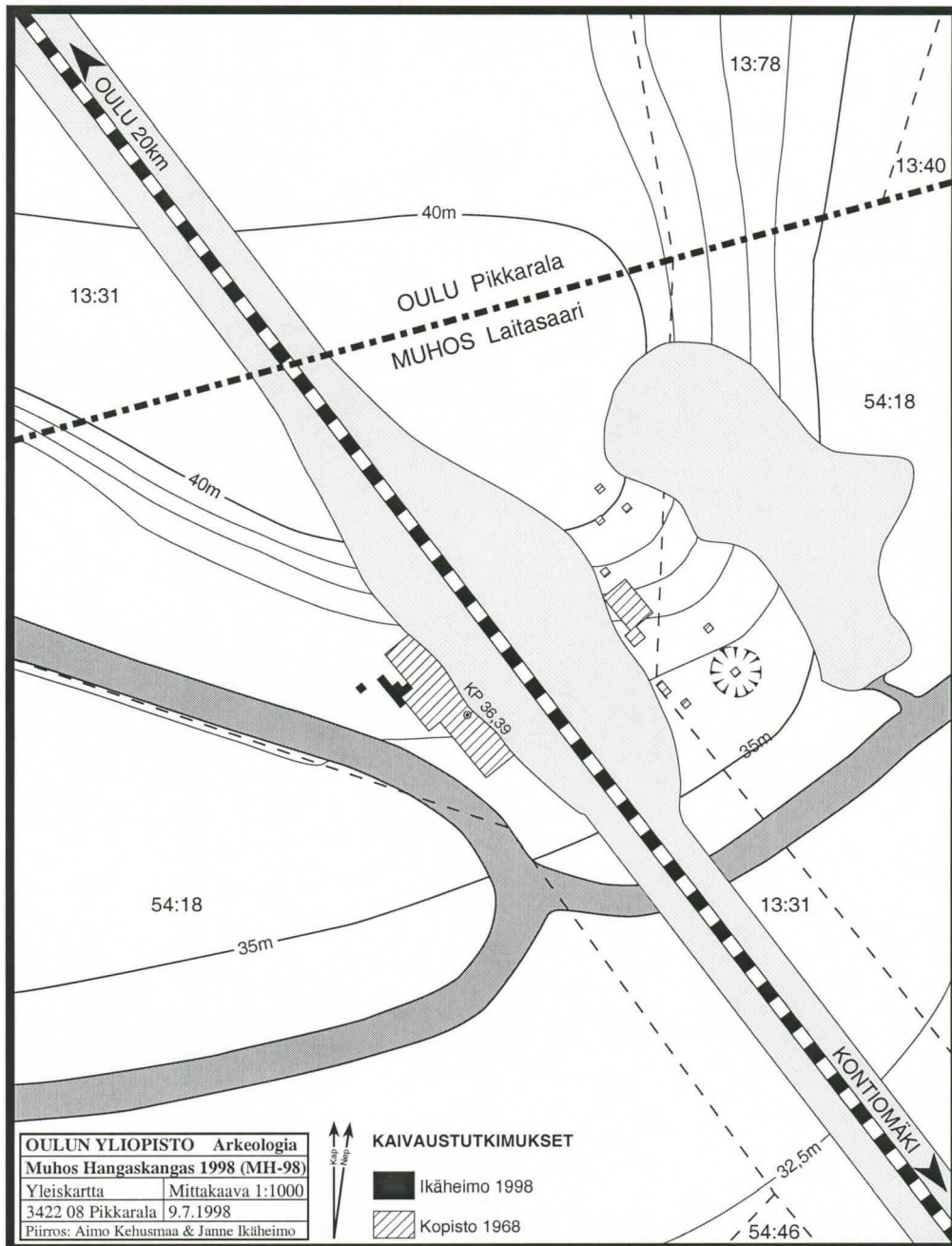


Oulujokilaakso 34 metrin rantavaiheessa (1 : 20 000)

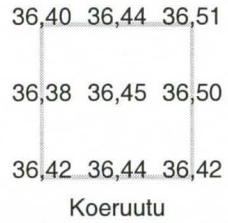


Kiinteät muinaisjännökset Hangaskankaan ympäristössä (1 : 100 000)

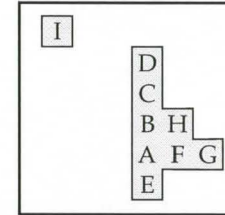




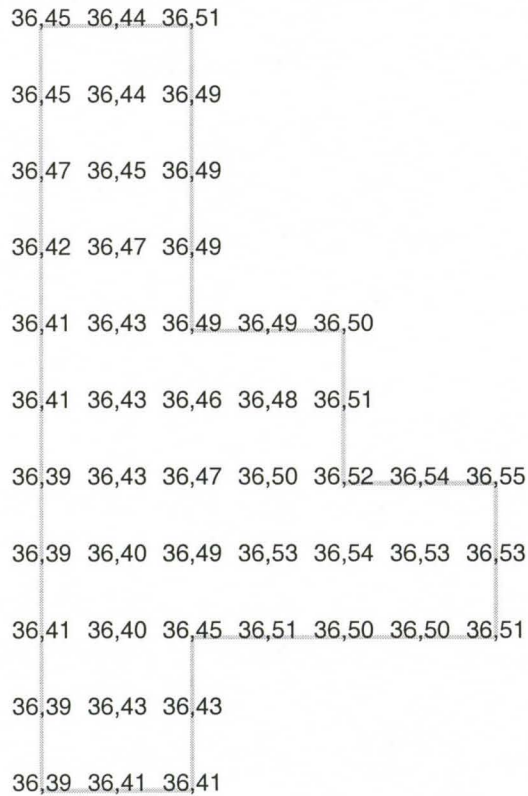
Hangaskankaan alueen yleiskartta



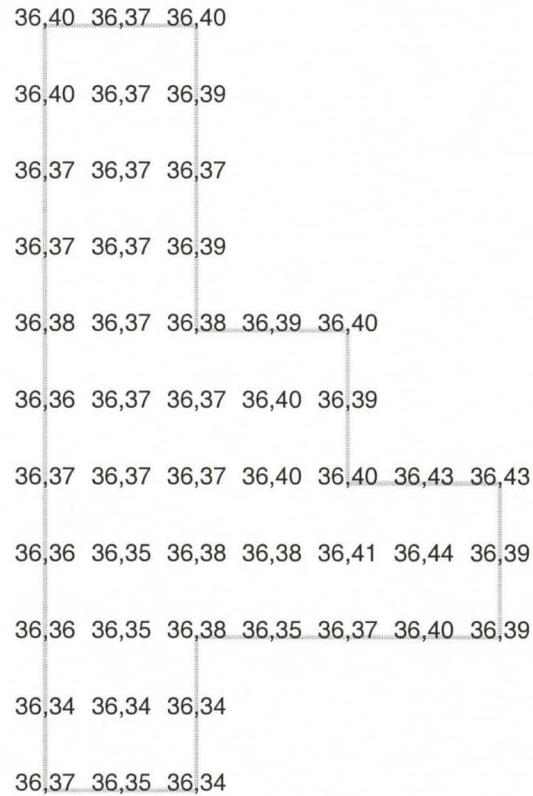
<b>OULUN YLIOPISTO Arkeologia</b>	
<b>Muhos Hangaskangas 1998 (MH-98)</b>	
Vaakituskartta	Mittakaava 1:50
Pinnat 1998/1968	4.6.1998
Pirros: Janne Ikäheimo	



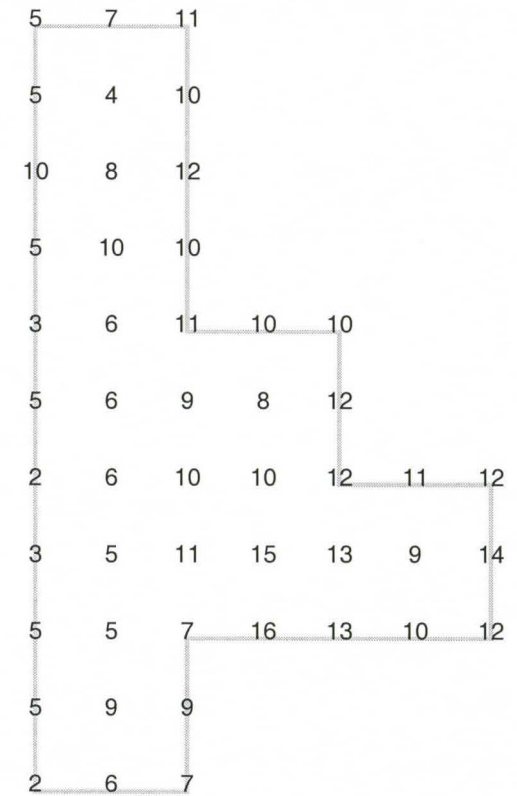
Koeruudun sijainti



**Nykyinen maanpinta (m mpy)**

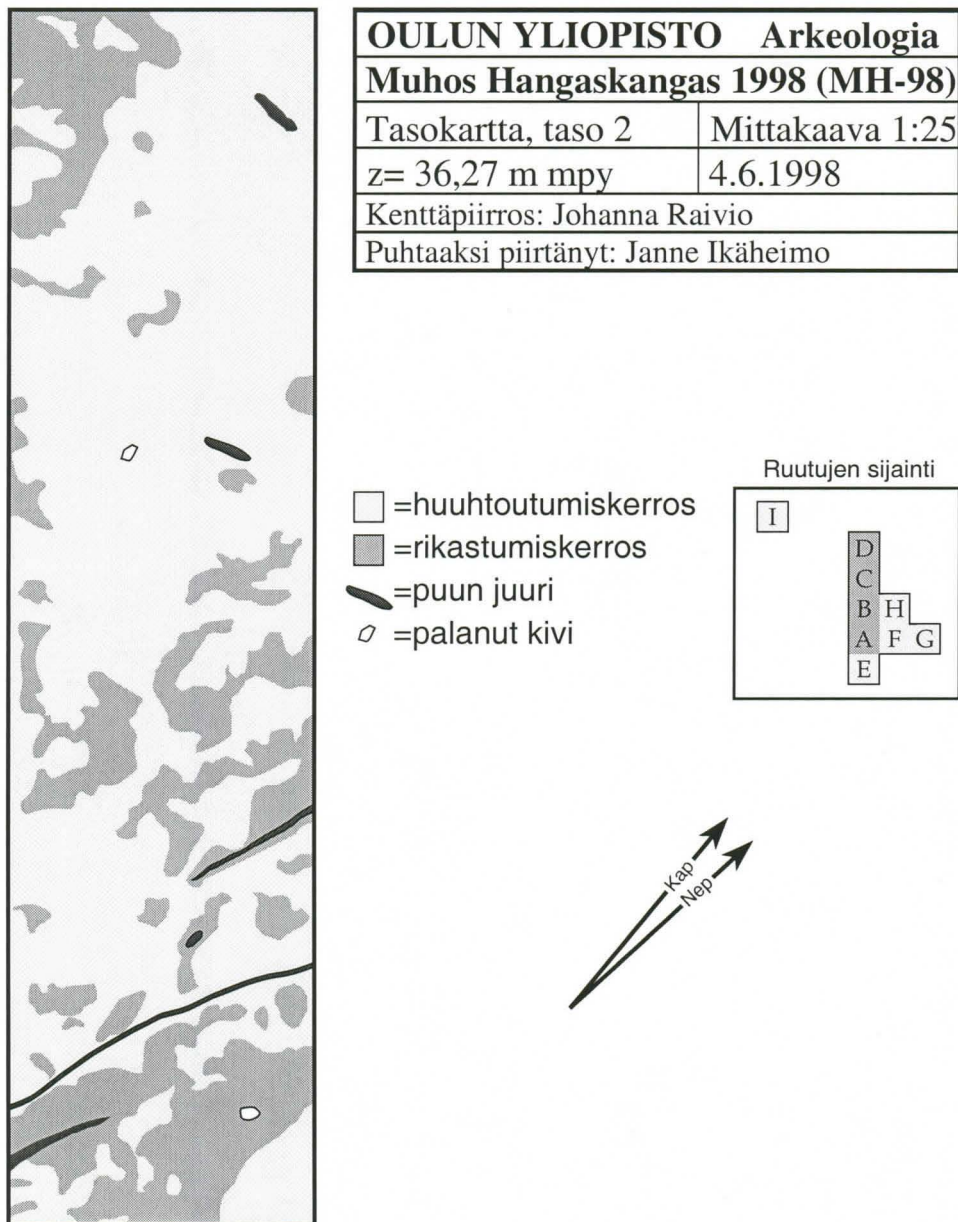


**Maanpinta vuonna 1968 (m mpy)**

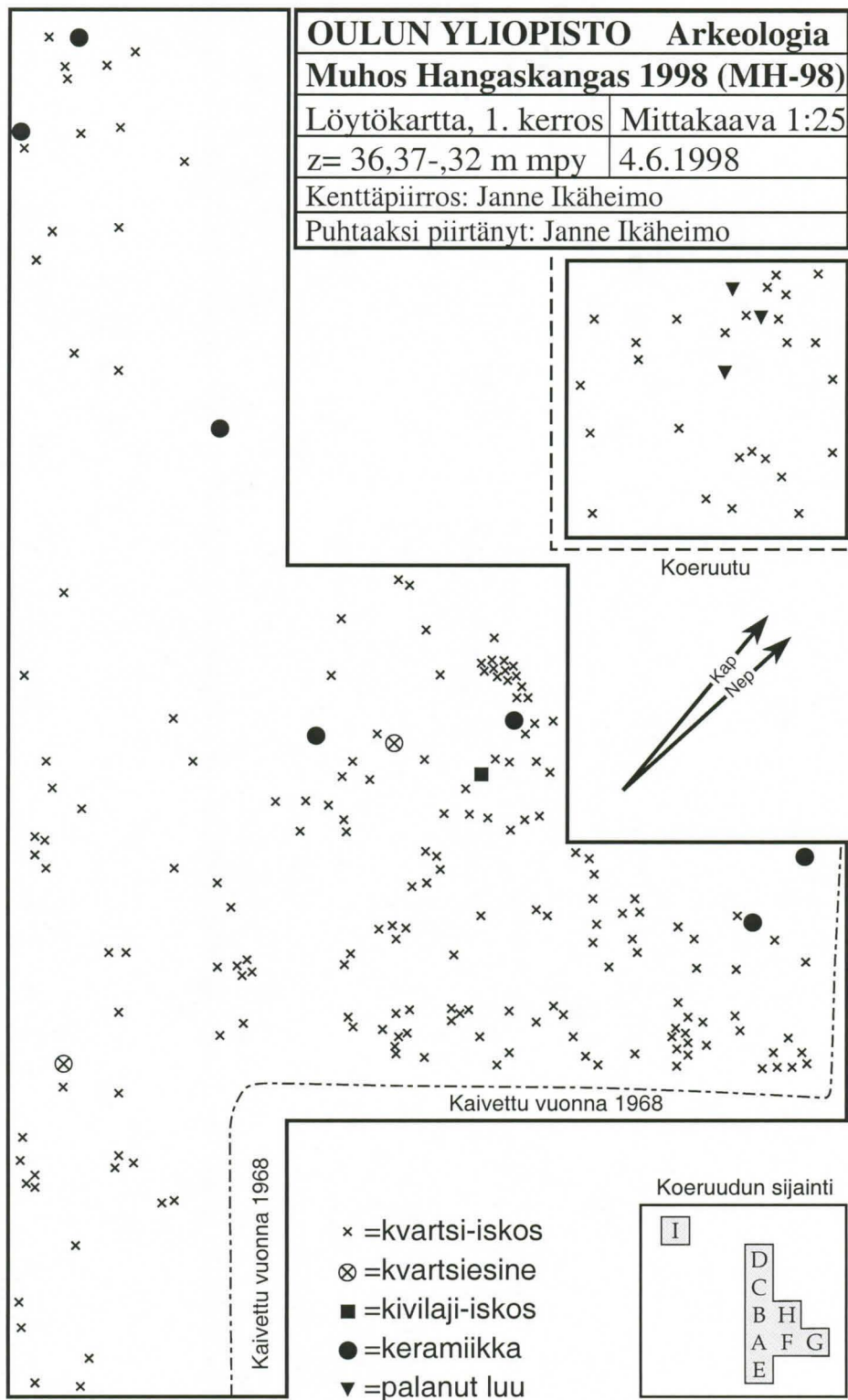


**Kopiston kaivausten täyterkerros (cm)**

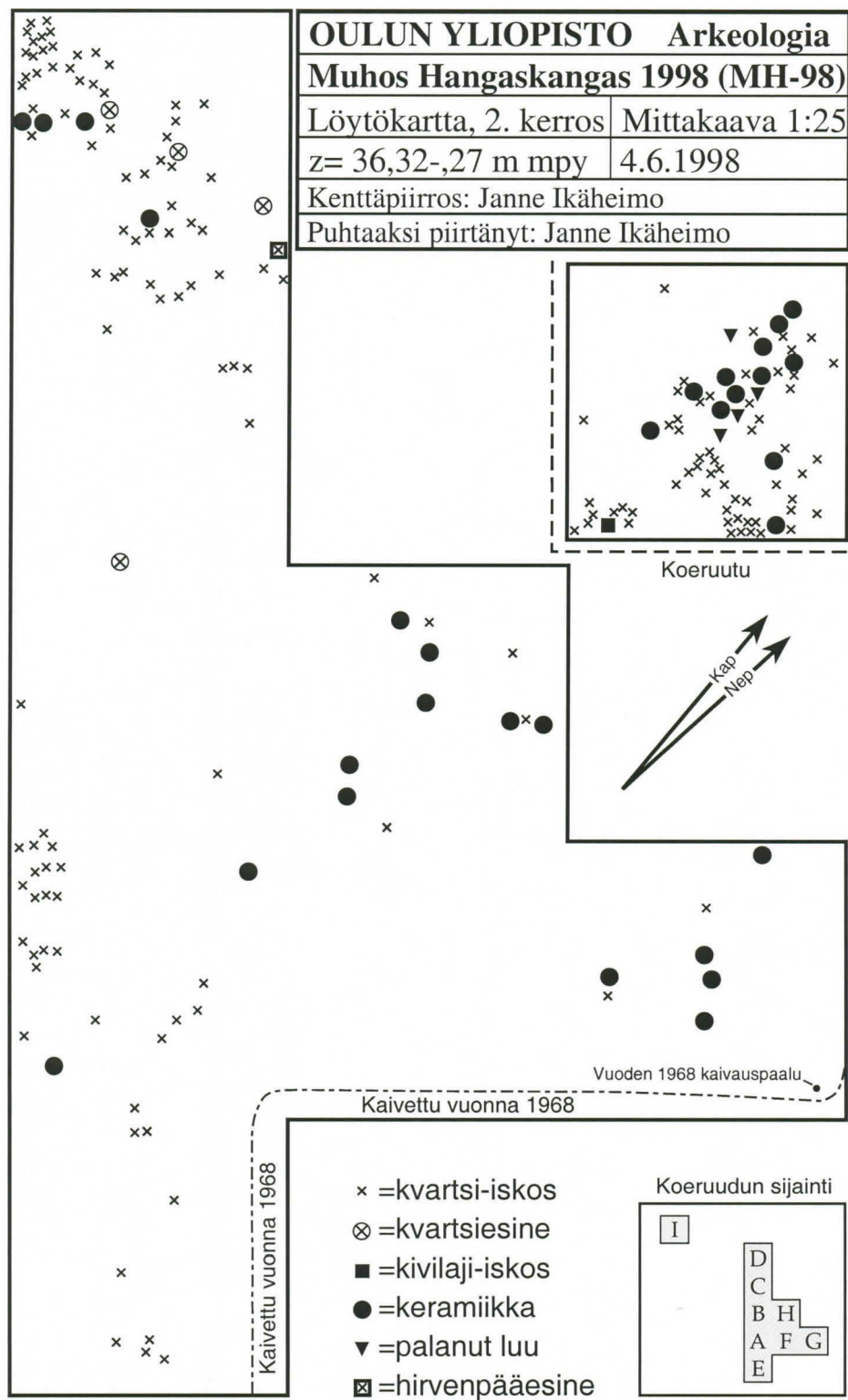
Kaivausalueen pintavaakitusarvot ja 'Kopiston täyttö'



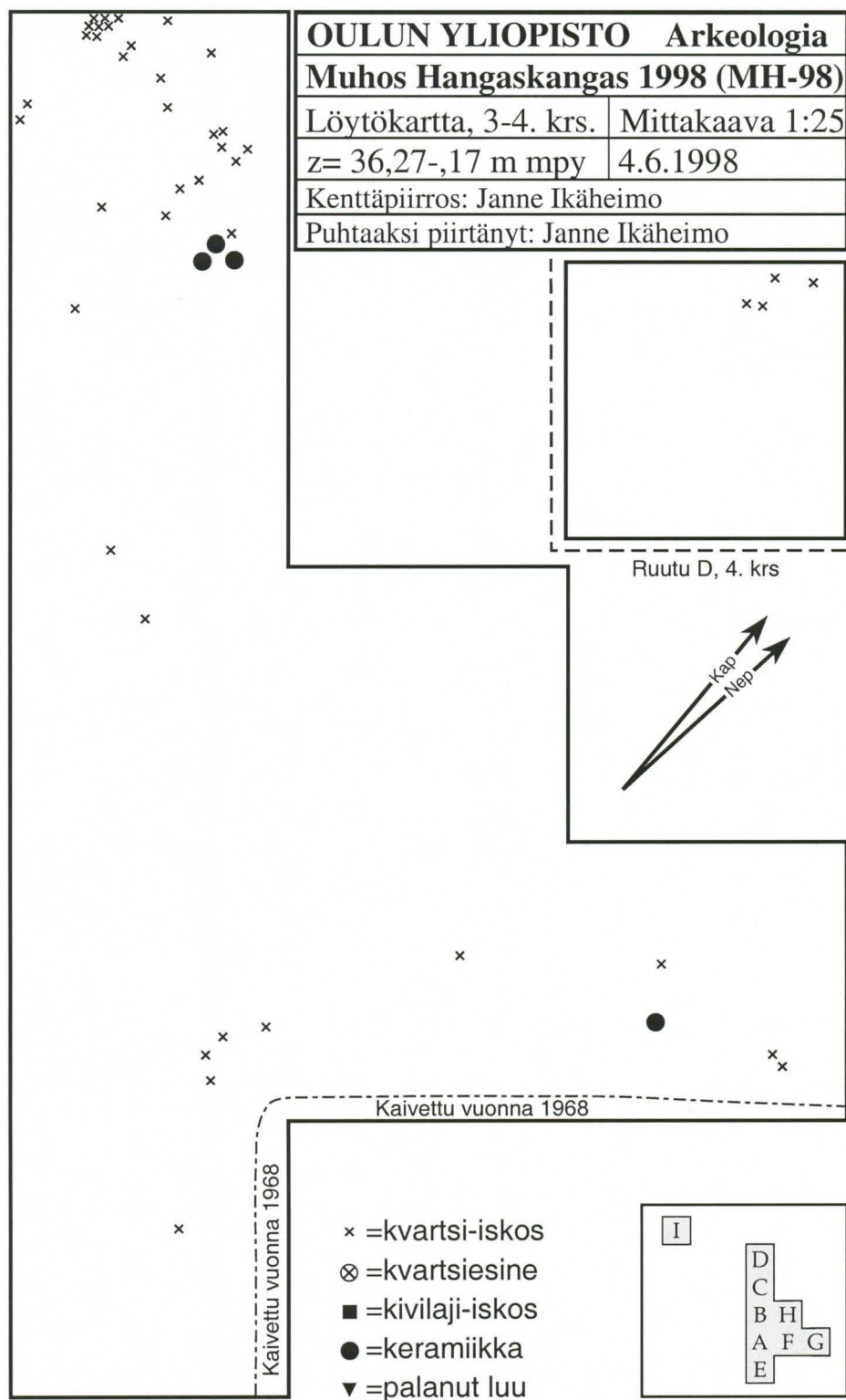
Tasokartta: ruudut A-D ja taso 2.



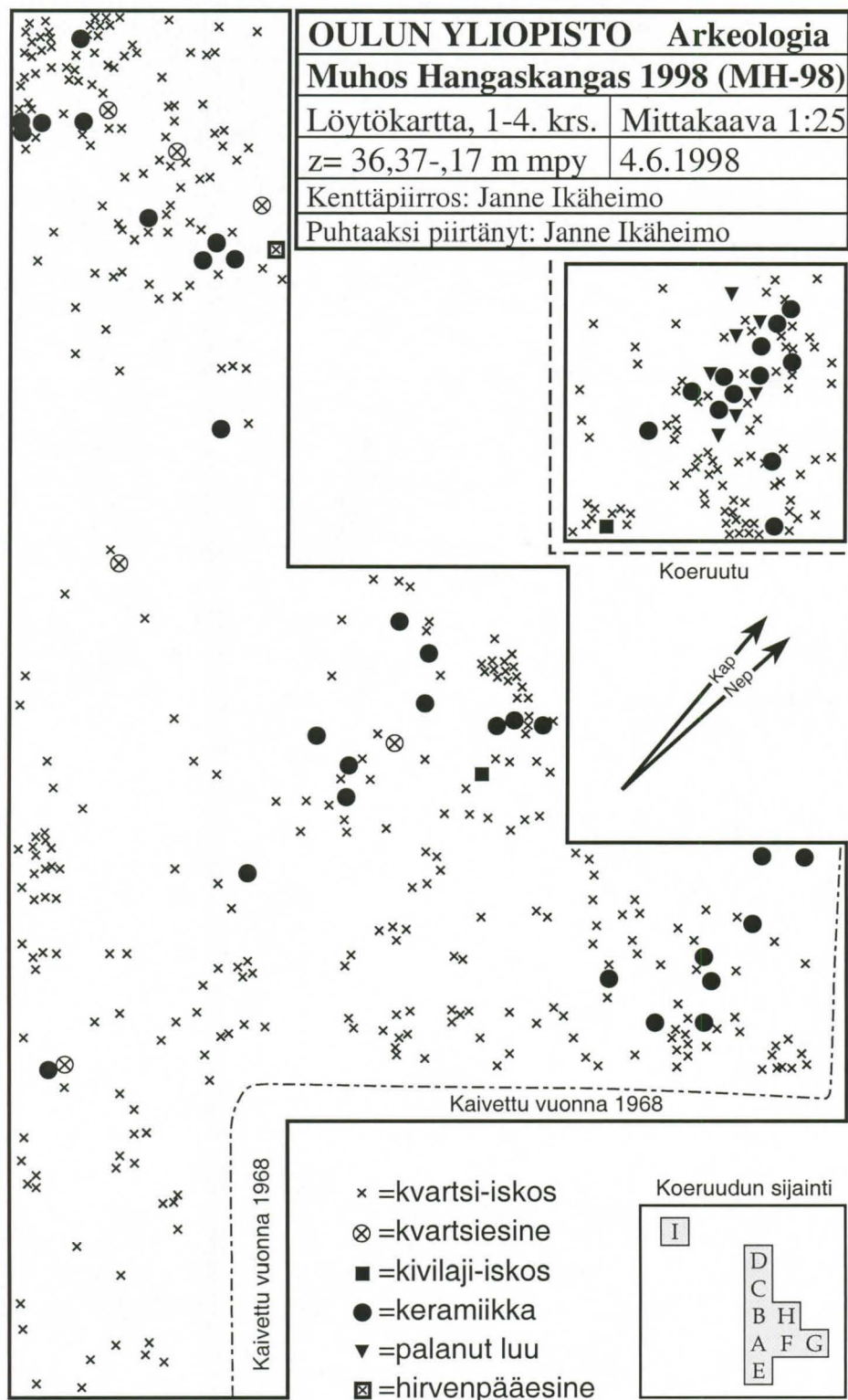
Löytökartta, taso 1.



Löytökartta, taso 2.



Löytökartta, tasot 3-4.



Löytökartta, kaikki tasot.